

Onödiga översättningslån och vanebildande vanföreställningar

Ett specialproblem för finlandssvenska journalister är att de så ofta måste utgå från finskt material. Utredningar på finska med ny terminologi och byråkratiska formuleringar måste återges medan de har nyhetsvärde, viktiga intervjuer måste göras på finska osv. Detta leder dessvärre till att inflytandet från finskan syns allt tydligare i det finlandssvenska massmediespråket. — Artikeln har tidigare publicerats i Finlands Press 4/1978.

Det smygande inflytandet från finskan i form av framför allt översättningslån är något som vi alla måste se upp med. Vi skall här ta upp några finska ord som väldigt lätt tycks slinka igenom i direkt översättning i svenska texter. Gemensamt för dem är att de till stor del är vad man kallar jokerord, dvs. ord med väldigt liten egen betydelse som får sin betydelse av sammanhanget och som ofta med fördel kunde ersättas med något konkretare ord också i finskan.

Det klassiska exemplet på sådana ord är *tillaisuus*, som inte kan översättas med *tillfälle* i betydelsen 'sammankomst'. Den äldre språkvården har talat så mycket om det förkastliga med *diskussionstillfällen*, *föredragstillfällen* och *jubileumstillfällen* att man tycker att de borde ha utrotats åtminstone i professionellt språkbruk, men trots det förekommer de fortfarande ofta i våra tidningar. Ändå är det sällan särskilt svårt att ersätta dem, i de här fallen t.ex. med *debatt* eller *diskussion*, *föredrag* och

jubileumshögtid. Det som på finska kallas *tiedotustilaisuus* är, som pressfolk vet, vanligen en *presskonferens* eller möjligen ett *informationsmöte*.

Ett av de nya finska modeorden tycks vara *koulutustilaisuus*. Tyvärr blir det alltför lätt på svenska *skolningstillfälle* — ett dubbelt osvenskt ord eftersom det inte brukar vara fråga om *skolning* (för vissa begränsade konkreta uppgifter) utan om *utbildning*. Ordet i dess allmänna bemärkelse är ofta mycket svårt att översätta, men för det mesta är det helt enkelt fråga om en *kurs*. Vill man ge ordet en vidare betydelse kan man t.ex. tala om *utbildningsarrangemang*.

Ett ord på *-tillfälle* finns det faktiskt som man gärna ville ge lite mera spridning på finlandssvenskt håll, och det är *arbetstillfälle*, nog så aktuellt i dessa arbetslöshetstider. Om man talar om att skapa hundra nya arbetstillfällen är det ganska klart vad man avser, medan hundra nya *arbetsplatser* kan uppfattas som arbetsställen med flera anställda.

Från *koulutustilaisuus* är steget inte långt till *koulustoiminta*, som vanligen bäst översätts med *kursverksamhet*, men som många gånger också kan kallas rätt och slätt *utbildning*. Och då har vi kommit över till de många ord på *-toiminta* där slutleden oftast inte alls behöver tas med i översättningen. *Myyntitoiminta* är *försäljning*, *tiedotustoiminta* och *PR-toiminta* är *information* och *PR*, *tutkimustoiminta* är *forskning* osv. Det är klart att det finns många fall där man också på svenska måste tala om *verksamhet* eller *aktiviteter*, men det är i varje fall skäl att alltid fråga sig om det är nödvändigt.

Bland de finska modeorden hör utan tveivel *toteuttaa* till de mest utbredda. Det tycks allt mer få ersätta mera konkreta ord som t.ex. *rakentaa* och *järjestää*. Detta är ingenting att ta efter på svenskt håll. Man *förverkligar* visserligen en plan eller en dröm och man *genomför* ett projekt eller en reform, men ett sjukhus *bygger* man, en park eller en väg *anlägger* man och en festival eller kongress *ordnar* eller *arrangerar* man. Det är framför allt ett alltför ymnigt bruk av *förverkliga* man måste se upp med, eftersom man inte kan använda det tillsammans med det som blir resultatet av verksamheten.

Ett annat ord som ofta bereder svårigheter för den språkligt kräsne är verbet *pyrkä*, som ju brukar förekomma till lust och leda i finska

texter ('pyritään mahdollisuuksien mukaan' är en lika vanlig negation i finskan som 'i princip' är i svenskan). Vid översättning till svenska gäller det att inte slentrianmässigt använda verbet *sträva*, utan att i mån av möjlighet pröva alternativ som *gå in för*, *försöka*, *ha som mål*. Och använder man *sträva* bör man skriva *sträva efter*, inte *sträva till* — jfr det sammansatta *eftersträva*.

Det sista finska ord som jag skall ta upp här är *piste*, en mycket vanlig efterled i sammansättningar som *myyntipiste*, *palvelupiste*, *toiminta**piste* och *työpiste*. Tyvärr går det inte i fall som dessa att på svenska tala om *försäljningspunkt* osv., trots att dessa ord förekommer i den finsk-svenska ordboken. I det genuint svenska ordet *träffpunkt* har visserligen *punkt* ungefär samma betydelse som finskans *piste* i de ovannämnda orden, men enligt uppgift av professor Bertil Molde vid Svenska språknämnden kan man inte i allmänsvenskt språkbruk använda *-punkt* som slutled i de ord det här är frågan om. En *servicepunkt* t.ex. skulle närmast betyda ett ställe på en bil där man vidtar serviceåtgärder. Den lämpligaste översättningen av *piste* i de här fallen är för det mesta *ställe*: *försäljningsställe* (eller *säljställe*), *serviceställe* osv. Bäst är det förstås att använda ett mera konkret ord om man vet vad det är fråga om, t.ex. *butik* eller *disk* för *myyntipiste* och *kontor* eller *fabrik* för *toimintapiste*. *Työpiste* kan vanligen bäst översättas med *arbetsplats* eller *arbetsställe*; problemet med de orden är att terminologin inte ännu riktigt har stabiliserat sig, och båda orden används huvudsakligen i den vidare betydelsen 'työpaikka'.

Från översättningslånen skall vi gå över till att diskutera några sammansättningar och sammansättningstyper där språkkänslan ibland tycks vackla lite. Det är fråga om ordpar som *utlämna* och *utelämna*, *vanföreställning* och *vanemässig*, *skiftarbetare* och *skiftesförrättare*. Den som gör gel på sådana ord har antagligen inte riktigt gjort klart för sig vilken förled som avses.

Att *utlämna* eller *lämna ut* är ju detsamma som att ge ut eller överlämna, och används bl.a. om fångar som utlämnas från ett land till ett annat, *Utelämna* däremot betyder att inte medtaga: man kan t.ex. avsiktligt utlämna en del av en talares anförande eller utlämna ett ord (obs. att *bortlämna* i denna betydelse är en finlandism).

Förleden *van-* i ord som *vanföreställning*, *vanvård*, *vanartad* och *vansinnig* har ingenting med *vana* att göra utan går tillbaka på ett fornordiskt adjektiv *vanr-* 'saknande'. Det är ett prefix med upphävande eller förringande betydelse, jämförbart med *miss-* och *o-*. Ord på *van-* är sammansättningar med *vana* som första led: *vanebildande*, *vanerökare* osv. Om man bildar ett ord som *vaneföreställning* betyder det alltså ungefär en föreställning som man har av gammal *vana*, dvs. det kan ha ungefär samma betydelse som *fördom* och kommer därför mycket lätt nära betydelsen 'vanföreställning' – men det frågan om två helt skilda ord som inte får sammanblandas.

Det är inte ovanligt att i finlandssvenska massmedier se eller höra orden *skiftesarbetare* och *skiftesarbete*. Men de kan under inga omständigheter anses vara rätt bildade. Man arbe-

tar i *skift*, och då blir sammansättningen *skift-arbete* (vid dubbel förled med *s* i fogen: *tvåskiftsarbete*). Sammansättningar på *skiftes-* som *skiftesbruk* och *skiftesförrättare* har som förled ordet *skifte* (jfr *dikes-* av *dike* och *virkes-* av *virke*).

Ord med *tjänst* som första led bildas både med och utan *e* i fogen. I de fall där *tjänst* har betydelsen 'befattning' eller 'i tjänsten' är förleden nästan alltid *tjänste*: *tjänstebil*, *tjänsteförsändelse*, *tjänstemissbruk* och *tjänsteställning*. Undantag är bl.a. *tjänstledig* och det alternativa *tjänstförrättande* (även *tjänsteförrättande*). När däremot *tjänst* betyder 'hjälp, handräckning' saknas *s* i fogen: *tjänstaktig*, *tjänstfärdig*, *tjänstvillig*. Inte heller ord på *förtjänst-* har något *e* i fogen. Det heter alltså *förtjänstutveckling*, inte *förtjänsteutveckling*.